

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА I

БРОЈ 1

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

THE SASA LIBRARY FORUM

YEAR I
VOLUME 1

Accepted on June 18th 2013, at the 6th meeting of the SASA Department of
Languages and Literature, following the reviews of academician
Nada Milošević Đorđević and academician *Predrag Piper*

Editor-in-chief
Corresponding member
MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE
2013

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА I
БРОЈ 1

Примљено на VI скупу Одељења језика и књижевности
од 18. јуна 2013. године, на основу рецензија академика
Наде Милошевић Борђевић и академика *Предрага Пипера*

Уредник
дописни члан
МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД
2013

Издаје
Српска академија наука и уметности

Технички уредник
Мира Зебић

Тираж 450 примерака

Штампа
Colorgrafx, Београд

© Српска академија наука и уметности, 2013

САДРЖАЈ

<i>Увод</i>	7
<i>Foreword</i>	9
ПРИКАЗАНЕ КЊИГЕ УТОРКОМ У САНУ (17. XII 1991 – 21. VI 2011)	11
ТРЕБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ (8. XI 2011 – 11. XII 2012).....	61
<i>Стари Грци : портрет једног народа / Иван Јордовић</i>	63
<i>Радост препознавања / Нада Милошевић-Ђорђевић</i>	79
<i>Жива реч : зборник у част проф. др Наде Милошевић-Ђорђевић / уредници Мирјана Детелић, Снежана Самарџија</i>	79
<i>Сентандреја : српске повеснице / Динко Давидов</i>	89
<i>Српска стематографија : Беч 1741. / Динко Давидов</i>	89
<i>Капија Балкана : брзи водич кроз прошлост Београда / Светлана Велмар-Јанковић</i>	99
<i>Лаза Костић / приредио Љубомир Симовић</i>	105
<i>Лаза Костић : 1841–1910–2010 : [зборник радова] / уредник Љубомир Симовић</i>	105
<i>Топонимија Пивске планине / Радојка Цицмил-Реметић</i>	123
<i>Српска енциклопедија. Том I. Књ. 1–2</i>	135
<i>Надмени савезник и занемарено српство : британско-српски односи (1875–1941) / Драгољуб Р. Живојиновић</i>	153

<i>Дечанска пустиња : скитови и келије манастира Дечана / Даница Поповић, Бранислав Тодић, Драган Војводић.....</i>	161
<i>Српска државност у средњем веку / Милош Благојевић.....</i>	169
<i>Грамматика и лексика у словенским језицима : зборник радова с међународног симпозијума / главни уредник Срето Танасић.....</i>	177
<i>На траговима Војислава Ј. Ђурића / уредници Дејан Медаковић, Цветан Грозданов.....</i>	191
<i>Дан Библиотеке САНУ посвећен дугогодишњем управнику Библиотеке академику Никиши Стипчевићу.....</i>	197
<i>Птице : књижевност, култура / одговорни уредник Никола Тасић ; уредници Драган Бошковић, Мирјана Детелић.....</i>	207
<i>Друштвена и политичка мисао и делатност Владимира Јовановића : зборник радова са научног скупа одржаног 22. и 23. маја 2008. год. / уредници Михаило Марковић, Александар Костић.....</i>	217
<i>Кардиологија / уредници Миодраг Остојић, Владимир Кањух, Бранко Белеслин.....</i>	227
<i>Голи оток. Књ. 1–5 / Драгослав Михаиловић.....</i>	233
<i>Флора Србије. 2 / уредник Владимир Стевановић.....</i>	245
<i>Истакнути српски лекари и професори. Књ. 1 / Радоје Чоловић.....</i>	251
<i>Др Лаза К. Лазаревић – живот и дело : [зборник радова са научног скупа] / [уредници Радоје Чоловић, Брана Димитријевић].....</i>	251
<i>О песмама, поемама и поетици Матије Бећковића : зборник радова / [уредници Јован Делић, Драган Хамовић].....</i>	259
<i>Рачунарска интелигенција у саобраћају / Душан Теодоровић, Милица Шелмић.....</i>	269
<i>Саборно гробље у Сентандреји : прошлост и натписи / приредили Наташа Вуловић, Марија Ђинђић, Владан Јовановић, Данијела Радоњић, Димитрије Е. Стефановић (уредник и аутор уводних студија).....</i>	273
<i>Именик аутора, уредника и говорника.....</i>	281

УВОД

Делови укупне делатности САНУ јесу и приказивање књига и зборника у издању Академије, књига и зборника чији су писци и уредници академици, као и приказивање издања института и центара чији је САНУ оснивач. На тај начин се обнародују и оцењују резултати научних пројеката и личног доприноса чланова САНУ. Приказивање књига уторком у САНУ започето је 1991. године и непрекидно траје до данас. Од новембра 2011. године програми се одвијају под називом *Трибина Библиотеке САНУ*. Када је Академијин Извршни одбор то прихватио, истовремено је усвојио и текст који се штампа на свакој позивници:

„Трибина Библиотеке САНУ основана је да приказује јавности нове књиге чланова САНУ, нова издања САНУ и њених института, из свих области науке и уметности. Први уредник Трибине био је академик Никша Стипчевић, управник Библиотеке САНУ од 1991. до 2011. године.

Од октобра 2011. године уредник Трибине је дописни члан Миро Вуксановић, управник Библиотеке САНУ.”

Од новембра 2011. прикупљају се текстови написани за Трибину. Сви говорници су добили замолнице да своје прилоге дају за објављивање, али се нису одазвали они који су говорили без написаног текста. Због тога и није могао овај збир радова да буде целовит.

Приказане публикације дате су у хронолошком реду, са основним подацима (наслов, аутор или уредник, место издања, издавач, година). Испод тога, по редоследу казивања на Трибини, уписана су имена говорника с њиховим академским и научним звањима. Потом стоји датум када је књига приказана. Кратка реч уредника, на почетку, изговорена да служи као повезница с беседама које најављује, написана је као израз поштовања према књизи, говорницима и послу на уређивању Трибине. Беседе о приказаним књигама објављују се без измена, како су их аутори послали. Ако неко није дао текст, остаје забележено да је говорио.

У првом делу годишњака презентовани су сви програми од 1991. до половине 2011, под насловом *Приказане књиге уторком у САНУ*, са основним подацима и именом уредника академика Никше Стипчевића.

Други део годишњака *Трибина Библиотеке САНУ* има и такав наслов, са назначеним временским распоном и именом уредника. Потом се нижу беседе о приказаним публикацијама.

Регистар бележи имена поменута у годишњаку, а садржај наслове публикација и ауторе, односно уреднике.

Покретањем овог годишњака прибирају се чињенице које су део историје САНУ, скреће се пажња на Академијину издавачку делатност, упознаје се научна и остала јавност са стваралачким активностима академика и даје се сведочанство (које нажалост није потпуно) о елитном месту за приказивање књига.

С таквим намерама креће први број *Трибине Библиотеке САНУ*. Предлог за покретање *Трибине*, као нове серије, подржали су Савет Библиотеке, Одељење језика и књижевности, Издавачки одбор и Извршни одбор, а одлуку је донело Председништво САНУ 5. априла 2013. године.

Стручне сараднице у припреми приказивања књига биле су библиотекарке Љубинка Васић од 1991. до 2010. и Биљана Јоцић од 2010, у сарадњи са запосленима у Библиотеци и заједничкој служби САНУ.

април 2013.

М. В.

FOREWORD

Among many activities of the Serbian Academy of Sciences and Arts (SASA) there are public presentations of new monographs or collected papers published by the SASA, written or edited by SASA members, as well as new editions published by SASA institutes and centers. In this way, the results of scientific projects and personal contributions of SASA members are presented to the public eye and made available for assessment. The public presentations of books at the SASA on Tuesdays have been taking place since 1991. As of November 2011, the programmes have been running under the name *of the SASA Library Forum*. Once the Executive Council of the Presidency adopted the new name, it simultaneously approved the content of the text printed on every letter of invitation for the Forum:

“The SASA Library Forum was established so as to present to the public eye new books on science and arts written by SASA members, new SASA publications and the editions of SASA institutes. From 1991 to 2011 Nikša Stipčević, the director of the SASA Library, was the first editor-in-chief of the SASA Library Forum.

Since October 2011, corresponding member Miro Vuksanović, the director of the SASA Library, has been the Forum’s editor-in-chief.”

Since November 2012, the texts of the speeches uttered at the Forum have been collected. All participants received letters of request to hand in their speeches for publication; however, those who gave a speech without prior having prepared a written text did not answer the call. Hence this collection could not have been an integral one.

The publications presented at the Forum are listed chronologically, offering basic information (the title, author or editor, the place of publication, the publisher, and the year of publication). Beneath these, according to the Forum addressing turns, the names of participants accompanied with their academic and scientific titles are written. Afterwards, the date when the Forum was held is given. A short opening word by the Forum’s editor-in-chief follows, uttered in order to serve

as a link to the ensuing speeches, written out of admiration and respect for the publication presented, the participants and the editing task he was entrusted with. The reviews on the books presented are given with no alternations, in the original form the authors handed in. If someone has not submitted a text, their name is nevertheless mentioned among the participants.

The first part of this annual, entitled *The books presented on Tuesdays at the SASA*, brings a list of all programmes held in the period 1991-2011, basic information on the presentations and the name of the first editor-in-chief, academician Nikša Stipčević.

The latter part of *the SASA Library Forum* annual bares the same name, providing information on period when the Forums were held and the name of the editor. There after, the speeches on the books presented ensue.

Index provides names mentioned in the annual whereas the contents include titles of the publications presented, names of the authors, that is, editors.

By commencing this annual publication, the facts that marked the history of the SASA have been compiled, attention is drawn to the publishing activity of the Academy, scientific and non-scientific audiences are informed on creative endeavours of academicians and a sort of a testimony (though unfortunately not a complete one) about an exclusive spot where books are presented is given.

These were intentions that inspired the initiative for the first volume of *the SASA Library Forum*. The proposal to establish *the Forum* as a new Academy series received support from the Lybrary Council, Department of Language and Literature, Publishing committee and the Executive Council of the Presidency, whereas the Presidency passed the decision on April 5, 2013.

Librarians who assisted in the organization of the Forums were Ljubinka Vasić (1991-2010) and Biljana Jocić (since 2010) in cooperation with other Library and Academy employees.

April 2013

M. V

Саборно гробље у Сентандреји : прошлост и натписи / приредили Наташа Вуловић, Марија Ђинђић, Владан Јовановић, Данијела Радоњић, Димитрије Е. Стефановић (уредник и аутор уводних студија). – Београд : Српска академија наука и уметности, Одељење друштвених наука : Музеј Српске православне епархије будимске : Институт за српски језик САНУ : Службени гласник, 2012

Говорили: академик Динко Давидов
проф. др Томислав Јовановић
др Димитрије Е. Стефановић, у име аутора

У Београду, уторак 11. децембар 2012. у 13.00 часова.

О СЕНТАНДРЕЈИ

Буде нам угодно када кажемо - Сентандреја.

Појави се градић на брду где су застали Срби у великој сеоби с патријархом Чарнојевићем.

Помислимо на седам православних цркава у њему, на рукописне књиге које су украшавали монаси из Раче крај Дрине.

Помислимо на беседе и изворни говор у списима Гаврила Стефановића Венцловића и на ликове из романа Јаше Игњатовића.

Пожелимо да одемо пред крст Цара Лазара у сентандрејском средишту, пред зграду где је отворена српска препарандија 1812, да посетимо владичански двор и музеј на брду.

Сада, после читања документарне и споменичке књиге о споменицима у Саборном гробљу сентандрејском, остаје у нама nelaгода што су се тамошњи Срби докрајно проредили и задовољство што је успомена на њих сачувана.

Академик Динко Давидов је више од других изучавао Сентандреју, професор Томислав Јовановић тумачио тамошње записе, а Димитрије Е. Стефановић има највеће заслуге што смо овакву књигу добили. Зато они имају реч.

(Уводна реч уредника)

М. В.

Динко Давидов

С посебном пажњом прочитао сам књигу „Саборно гробље у Сентандреји” и у живом сентандрејском сећању исписујем неколико реченица у којима, на првом месту честитам аутору књиге професору др Димитрију Е. Стефановићу али и његовим сатрудницима и врсним зналцима Наташи Вуловић, Марији Ђинђић, Данијели Радонић и Владану Јовановићу, научним сарадницима Института за српски језик Српске академије наука и уметности. Неизмерна заслуга ове истраживачке групе је у томе што је веома оштећене натписе на надгробним споменицима помно ишчитавала, исписивала и научно тумачила. Захваљујући таквом раду, сентандрејским надгробним натписима отворен је пут и дуг живот у српској лингвистичкој и демографско-историјској науци.

* * *

Сентандрејци су сада безмало сви на свом Саборном гробљу, а ови натписи су својеврсна „матична књига усопших”. Та књига се сада отвара пред читатељем, и пред повесницом у којој као да је била заборављена. Епитафи јесу најсажетији прозни животописни записи, значајни и по томе што се трајно опиру забору. Слова у камену – сада у овој одиста брижљиво, а могу да кажем и акрибично приређеној књизи. Она је постала и трајно ће остати једна од најзначајнијих књига сентандрејске библиографије. То јесте капитална књига.

Надгробне споменике – то памћење сентандрејско – чувају гробљански бедеми а од сада их оквирују корице ове – у XVIII веку би се рекло – „чрезвичајне књиге”. У њој негдашњи Сентандрејци као да васкрснуше и крочише из заборава прошлости на онострану нашу раван. Њихова гробна места и натписи на њима постадоше најпозданији сведоци сентандрејске прошлости која нам се овом књигом тако уверљиво приближила. Јер, тек над њом учини се да то није било тако давно када су ови покојници, негдашњи житељи српске вароши на крајњем северу сеоба, градили а у другој половини XVIII века изградили своју барокну Сентандреју. Најсажетији натписи на споменицима саставни су део сентандрејске повеснице. Будућим историчарима „Саборно гробље у Сентандреји” биће поуздан извор основних а драгоцених породичних, родбинских вести о њеним житељима.

* * *

Осим Саборног гробља и Сентандрејске цркве трајно чувају своје гробне плоче које са пуно разлога привлаче пажњу историчара али и историчара уметности. Оне најбројније и уметнички најлепше заступљене су у Саборној цркви. На њеним криптама – костурницама у храму, на спољашњим фасадама и на старом портанском бедуу уграђене су те дивот-плоче од

црвенкастог, племенитог камена – епитафи њених најугледнијих житеља: архијераја, племића или, како су их тада називали „племенитородних”, али и оних истакнутих и редова грађанства, најчешће оданих црквених ктитора и издашних приложника приликом градње храма и његовог уметничког – сликарског украшавања. Исклесане су ове плоче у стилу барока и рококоа а настале су у златном добу Сентандреје. Али не треба их посматрати само као каменоклесарска примењено-уметничка дела – али и тако – јер су по стилу и изради равне онима у Бечу – па уз то још истичем – да је драгоцен и њихов историјски и меморијални карактер. Епитафи су украсни и стварносни део биографије ових покојника. Разумљиво, од посебног значаја су сентандрејска породична презимена која се овде ишчитавају: Авакумовићи, Казимировићи, Максимовићи, Мартиновићи, Живковићи, Игњатовићи, Маргаритовићи, Милутиновићи, али и они Поповићи от Радубицки. Мраморни епитафи стоје овде у окриљу Саборне цркве као мemento, али и као мemento мори.

* * *

Научну суштину књиге испољавају две студије Димитрија Е. Стефановића: „Из прошлости гробних места и њихових обележја у Сентандреји” и веома важан опис под насловом „Саборно гробље”. На основу старије литературе и архивске грађе аутор је дао језгровит историјски преглед прве теме. Моју пажњу су привукле недавно откривене надгробне плоче у порти Саборне цркве које су овде публиковане, прва: „Престави се zde Величко Јовић 1696/8” и друга: „Зде почивајет раб Божји Ћирица Станић престави се лета Господња 1716, месеца марта 22. Вечна му памјат”. И то су, дакле, учесници Велике сеобе Срба 1690. А баш они су, Величко и Ћирица, како им тепаше, са свим оним „сеобним Србима”, на пустој долми, градили првонасталу Сентандреју, ону „од дрвета” – дакле брвнаре куће и брвнаре цркве. А њихови синови и унуци, међу којима су били и највреднији сентандрејски грађани, занатлије и трговци, „почтенородни господари”, црквени оци и црквени синови, земљоделци и виноградари-подрумари, подигли су барокну лепотицу Сентандреју, најлепшу међу српским варошима у XVIII веку.

На сентандрејском гробљу, а сада и у овој књизи, налазе се и натписи на мађарском: Поповиц Шандор, дакле бивши Александар, Поповиц Ђерђ, бивши Ђорђе. Ређају се даље имена: Иштван, Јожеф, Каталин, Корнел, Калман, Розалија... Међу помађаренима је и некада стара и угледна српска породица Башич. Није било тешко утврдити да су и њихови преци били учесници Велике, Чарнојевићеве сеобе, будући да су у Сентандреји убележени већ 1696. године. И пред њиховим садашњим надгробљима помислиће неупућени да су то Мађари који су прешли у православље. Упућени, пак, добро знају да су то помађарени Срби. Најистакнутији

Сентандрејац је тај процес назвао „умањивање Српства”. Године 1884. оставио је Јаша Игњатовић свој литерарно-некролошки запис: „И кад у Сентандреји једном нестане Срба, а једаред ће их нестати, онда ће им обронак дивних планина бити гроб, покров мирисаво зеленило, звук њихових цркава отпратиће их у вечност...” Треба и овде подсетити да су у мађарској администрацији Србима још у XIX веку одређивана мађарска имена, што је озваничено Апоњијевим законом из 1907. године. А то је био један вид геноцида. Сада је број Срба у Сентандреји, рекао бих непознат, заправо симболичан. Такво је стање и у осталим варошима и селима Мађарске, што се одавно одразило и на надгробним споменицима.

Ова су гробља данас тужни сведоци националне судбине Срба у Мађарској. А то је уверљиво показала ова сада драгоцен, одиста култна књига.

ТОМИСЛАВ ЈОВАНОВИЋ

Поред тога што у поднаслову ове књиге стоји ближе одређење *прошлост*, књига се у великој мери односи на затечену садашњост, при чему се прошлост подразумева, захвата у великој мери и студиозно сагледава. Није ли садашњост ухваћена у широком и дубоком погледу са сентандрејског брежуљка, испод кога лебде торњеви српских цркава бдијући над давнином која је увелико нестала? Тај поглед као зачаран уловљен је у овој књизи и ко је чита, разумеће да је то благи поглед нама драгог Сентандрејца Димитрија Стефановића који пред нама прелистава саму прошлост, указујући на њен сјај и одолевајући сети која навире иза сваке куће, прелепих цветних дворишта, из узаних улица, са њему знаних стаза, степеника и напоскон са гробаља која памти, а којих више и нема свих – осим једног, Саборног.

Иако се сплело око Саборне цркве сентандрејске, па се тако по њој и назвало, Саборно гробље у свом називу неизоставно је понело од значења речи *сабрати*. И сабирало се да се сачува што се могло сачувати од давно покопаних костију пред насртајима неких нових времена. Некада су се око српских сентандрејских цркава свијала гробља и рачунало се, како се то код хришћана чини, да ће надгробници почивших сачувати окамењено време њиховог постојања. Није се тако десило и у замислима планера вароши који су желели да на простору српских гробаља подижу куће допуштајући само у неким случајевима могућност да се тек понеке ископане кости одвозе у колицима са једним точком и изнова сахране у сабраном почивалишту на Саборном гробљу. Та колица гурао је и под строгим погледом чувара реда превозио кости својих сународника некадашњи дечак који је сада змогао воље и знања да проговори о судбини Саборног гробља, да покрене млађе сараднике и да заједничким снагама промисле филолошки, културолошки и историјски о гробним натписима и тако својим трудом укажу на постојање оних Сентандрејаца чији су се надгробни споменици неким случајем сачували.

Као што су Срби увек у метежним временима напуштали своја станишта и носили најдрагоценије што је требало спасавати, а то су пре свега биле мошти светих, од којих су неке у Великој сеоби допрле и до Сентандреје и у њој оставиле дубоког трага све до данас, тако се догодило и у наше доба да је народ бежећи пртио кости својих предака и носио их у нове крајеве. Са истим значењем збивало се и у вароши Сентандреји у којој су спасаване кости знаних и незнаних предака. Ова књига као да је сабрала у себе и понела преостало сентандрејско гробље да га отме од пропадања, уз то још и да посведочи о онима који су некада били живи. Она је, како стоји у посвети, посвећена сенима упокојених Сентандрејаца. Књига је тако преко више нити повезала почивше и живе, показујући да није све препуштено забораву.

Мада најстарији сачувани слој гробова једва да допире до времена људи досељених у Великој себи који су први сахрањивани на сентандрејском тлу, ова књига окренута је трагању за њима. Са истраживачким жаром Димитрије Стефановић окреће се постојећим траговима који говоре о најстаријим сахрањивањима Срба у Сентандреји. У томе су му помогле пре свега матичне књиге српских цркава, друга архивска грађа и надгробни натписи у храмовима непосредно уз њих, који су очигледно били најмање подложни пропадању и затирању, како се то десило са гробљима. Није једноставно и лако досегнути до минулих времена дугих триста година и у њима наићи на поуздане податке. Недостатак важних сазнања није се преточио у мирење, већ се оснажила мисао о непрекидном сећању као постојаност живих да своје почивше претке носе са собом кроз живот. Проструји у књизи и такво осећање на које наилазимо када се осврнуло на сахрањивање у црквама и око њих:

„Сахрањивање у црквама и око њих је стари обичај, који се нарочито раширио после престанка гоњења хришћана (од 4. века). Он је у духу учења цркве о јединству живих и умрлих у Христу и о њиховој молитвеној заједници у храму и на простору око њега. Обичај показује и настојање живих да се са упокојенима одржи што сталнија и приснија веза, односно да се и физички премости дубоки јаз који дели свет живих од света упокојених. У заједништву живих и упокојених манифестује се и хришћанска нада у свеопште васкрсење. Такав се начин сахрањивања својевремено упражњавао и у ширем римокатоличком окружењу православних Сентандрејаца.”

Није само кључно питање трагања за сазнањима о гробовима старијих времена заокупљало писца пропратног написа о сентандрејским гробљима. Драгоцене су разматрања о местима чувања донетих моштију светих током Велике сеобе. Као да је присуство моштију светог кнеза Лазара, Теодора Тирона и светих сремских Бранковића давало снаге и вере Сентандрејцима да поднесу невоље пресељења и наду да ће се вратити у старе крајеве из којих су морали да оду. Ипак, само неки од њих су се вратили заједно са моштима, али и много касније знатан део њихових потомака, највише у XX веку уз сва разочарења која су ненадано доживели. Ова књига можда на свој начин испуњава давнашње жеље сентандрејских Срба да сада на трајнији и

сознајнији начин буду поново у матици свог народа. И заиста, читајући у њој имена Сентандрејаца са споменика Саборног гробља, зачиње се помисао на њихове животе, допире до њих преко бледих сазнања и штурних података о времену када су живели, шта су били по занимању и покреће у нама макар мале запитаности. Када се из ових времена и преко ове књиге сагледава та оаза Срба који су створили посебан свет, обележен најпре сјајним успоном, а онда лаганим осипањем, схвата се сложена судбина неминовног нестајања и утапања у окриље другог народа. Остају ипак да светле трагови постојања не само исклесани у камену, него можда још више да векују у овој књизи која ће допрети до бројних читалаца.

Овај монографски труд више сарадника срочен је у јасном и прегледном облику. Унутрашњи поредак књиге окренут је у највећој мери очигледном приказивању грађе, највидљивије оличеном у доношењу јасних снимака сваког од 425 надгробних споменика са пратећим текстом натписа. Сваком натпису приступило се студиозно, са зналачким познавањем заступљених језика којима су писани – на српкословенском, рускословенском, славеносрпском, српском народном, мађарском, немачком, грчком, латинском, бугарском. Сви натписи донети су изворним писмом, то јест старом и грађанском ћирилицом, латиницом и грчким алфавитом, чиме је дочарана њихова аутентичност. У књизи се нижу снимци споменика у својој разноликости: неки једноставни, само у облику крста, а други раскошнији и уочљивији издалека, али без претеривања и наметљивости, каква се среће у новија времена по српским гробљима. Не може а да се не уочи како су најжалоснији они сентандрејски надгробни споменици који су оштећени, порушени и поломљени, као да је на гробље налегло неко недело које није желело да остави на миру оне који треба да почивају у миру. Овакво стање прати и недокучива чињеница да неки споменици приликом поновне провере нису више били на свом месту, али нити ма где на гробљу.

Монографија *Саборно гробље у Сентандреји* доноси за наше прилике несвакидашње истраживачке резултате којима је на целовит начин проучен сакрални комплекс од нарочитог значаја. Пожелимо да ова књига подстакне исте, као и нове, проучаваоце да по истом таквом стручном моделу обраде и друга српска гробља разасута по угарским просторима, за шта су се стекли научни и кадровски предуслови.

ДИМИТРИЈЕ Е. СТЕФАНОВИЋ

Захвалан сам господину академику Миру Вуксановићу на организацији ове промоције и на уводним речима, исто тако и господи академику Динку Давидову и професору Томиславу Јовановићу на излагањима и лепим речима поводом књиге.

Путник намерник који обилази Сентандреју, у близини центра града, на неколико стотина метара од српске православне Саборне цркве, наићи ће

на ограђени простор истоименог гробља. Оно је препознатљиво по бројним ћириличким, а, у мањем броју, и другим натписима на споменицима. Некада је то била једна од неколико сентандрејских некропола у којима су сахрањивани најчешће православни Срби, ређе и припадници других народности, а данас је то једино место њиховог вечног покоја. На њему су сахрањиване генерације и генерације, пре свега, мештана, од којих су многи имали удела у физичком и духовном подизању Сентандреје. Неки од њих и њихових предака односно потомака постајали су знаменити и у ширем нерспском окружењу, али и у својој некадашњој постојбини.

Сентандрејска некропола је значајан извор за сазнања из културе и прошлости заједнице којој припада, као и ширег неправославног окружења у којем опстаје. Када је реч о Саборном гробљу, сматрамо да је важно истаћи да је оно, као и сви некадашњи православни гробљански простори у Сентандреји, за све време вишевековног трајања остало под јурисдикцијом Српске православне цркве. У раније време, отприлике до краја 19. века, али у мањој мери и касније, у мултиетничкој и мултиконфесионалној Сентандреји, карактеристична су била извесна прожимања и уједначавања између разних модела културе. Тако је у погледу обликовања споменика и материјала од којих су они израђени Саборно гробље слично другим православним и неправославним гробљима у ужем и ширем окружењу. У новије време, уз те појаве, све се више може говорити о асимилационим процесима и све бржем губљењу културног идентитета српског становништва. Ови процеси се одражавају и на језику натписа сентандрејске некрополе.

Смањење српске заједнице у Сентандреји и зуб времена, главни су разлози због којих се изглед овог значајног споменика духовности и културе неминовно мења. У актуелном издању и у његовом припремању настојали смо да констатујемо и тиме покушамо да спасемо од заборава стање које смо затекли последњих неколико година. Тако је пажња посвећена, пре свега, регистравању свих 425 нађених гробних места и њиховом представљању на мапи; затим филолошкој обради и објављивању свих текстова са споменика, као и што коректнијем визуелном представљању споменика фотографијама. Напомињемо да овом монографијом нису обухваћена сва питања гробљанске проблематике. Надамо се, ипак, да ће она са регистрима, пропратним студијама и фототипским прилогом о епитафима у српским црквама и портама у Сентандреји, добро послужити за даља истраживања сложене проблематике сентандрејске некрополе.

Рашчитавање и преписивање текстова са споменика започели су пре неколико година студенти будимпештанске славистике и други добровољци различитих професија. Касније су се у теренски рад добровољно укључили сарадници Института за српски језик САНУ: магистри Наташа Вуловић, Марија Ђинђић, Владан Јовановић и Данијела Радоњић. Њиховим укључивањем ревидиран је раније прикупљен материјал и осигуран стручнији

приступ ексцерпцији и сређивању вишејезичке грађе. У току рада на терену, сарадници су уложили велике напоре, нарочито док су рашчитавали оштећене и нечитке текстове и раскрчивали тешко доступне споменике. За труд који су уложили, свакако, заслужују велико признање. После завршетка теренског рада, они су као коаутори, заједно са мном, приредили актуелно издање. Веома квалитетне фотографије свих гробних места урадио је Иван Јакшић, фотограф Српских народних новина из Будимпеште. Он се такође суочавао са многим тешкоћама на терену. И њему хвала на великом труду.

У пропратним студијама говорим о темама које се везују за основну грађу издања. Тако се у једној од њих разматрају детаљи из прошлости и судбине свих познатих православних гробних места и гробљанских простора у Сентандреји. Положај већине српских општинских гробља приказује се и на приложеној карти града из 19. века. У вези са овом темом, између осталог, тражио сам одговор и на питање где су биле положене мошти светих које су у Великој сеоби пренесене са Фрушке Горе у Сентандреју.

Посебан текст сам посветио самом Саборном гробљу, његовом положају, детаљима из његове прошлости и његовим надгробницима. Показује се да се на надгробницима, који су најчешће крстолики, најјасније оцртавају утицаји барокне и класицистичке уметности и њихових каснијих одјека. Пошто је некропола црквени простор за сахрањивање, на њему, чак ни у новије време, нема обележја секуларне фунерарне културе. У језичкој грађи натписа јасно се манифестују одређени друштвени и културни процеси вишевековног живота заједнице која је овде сахрањивала своје покојнике. Српски део те грађе истовремено одражава и главне токове који су се у времену од Велике сеобе до данас одигравали у широј српској језичкој заједници.

У пропратним студијама настојао сам да забележим данас већ јако осиромашена усмена предања сентандрејских Срба из ранијих времена, која су се некада преносила са колена на колена.

Свестан сам да ова монографија оваква каква је не би угледала светлост дана да није било ранијих радова вредних и знаменитих истраживача и великих љубитеља Сентандреје. Свима њима велико хвала!

И овога пута желим да изразим дужну захвалност бројним установама и појединцима који су допринели томе да се ова књига објави. Њихови називи и њихова имена записана су у уводу књиге и њих овом приликом нећу понављати. Међутим, морам нагласити посебну благодарност установама издавачима књиге, њиховим руководствомима, члановима и сарадницима: Српској академији наука и уметности, Музеју Српске православне епархије будимске, Институту за српски језик САНУ, као и Службеном гласнику, који је у сарадњи са Заводом за уџбенике прихватио да под изузетно повољним условима штампа ово луксузно издање.

На крају, свима присутнима који су, упркос данашњем невремену, дошли да присуствују представљању наше књиге хвала на стрпљењу и подршци.